

Գ Ր Ա Խ Ո Ս Ո Ւ Թ Յ Ո Ւ Ն

ՀԱՄԱՐԱՆՈՒԹՅԱՆ, «ԱՂՈԹԱՐԱՆ»

(Բեյրութ, 1957 թ.)

Այս խորագիրն ունի այն փոքրիկ հատորը, որ 1957 թվականին լույս է ընծայել «Համազգային» մատենաշարը: Հատորի հեղինակը՝ Համաստեղը, արևմտահայ արձակի ականավոր ներկայացուցիչներից մեկն է, որն ուղիղ գծով կարողացավ շարունակել մեր լավագույն գյուղագիրների՝ Թվատինցու և Զարդարյանի գրական լավագույն ավանդույթները՝ համեմատաբար ավելի արդիական տարազով: Քսանական թվականներից սկսյալ նրա հրատարակած հատորները («Գյուղը» 1924 թ., «Անձրև»-ը 1929 թ., «Սպիտակ ձիավոր»-ը 1952 թ. և «Քաջն Նազար և 13 պատմվածքներ» 1955 թ.) արժանացան սփյուռքահայ գրասերների ջերմ ու խանդավառ ընդունելության: Արևմտահայ գրաքննադատությունը իրավամբ իր ժամանակին Համաստեղի մեջ ողջունեց մի այնպիսի գրողի, որը սեղմ և պատկերավոր լեզվով, դիպուկ, յուրահատուկ մանրամասներով տալիս էր ոչ միայն արևմտահայ գյուղի հարազատ պատկերը, այլև գյուղի մարդկանց հոգեբանությունը, գյուղական կենցաղի արժեքն ու խորհուրդը: Արդարև, որպես գյուղագիր Համաստեղը ոչ թե սոսկ բավարարվեց գյուղական բարքն ու կենցաղը նկարագրելով, այլ նաև գյուղական միջավայրից վերցրած գեղեցիկ պատկերներով, հերոսների ու նրանց կյանքի պատկերումով իսկապես համամարդկային հարցեր կարողացավ առաջ քաշել և մարդկային հոգեբանության մասին ընդհանրացումներ անել:

Բնանկարի մեծ վարպետ է Համաստեղը: Գյուղագիր արվեստագետի նուրբ խառնվածքով օժտված մի այնպիսի գրող է նա, որն ամենայն համոզականությամբ կարողանում է արտահայտել այն հոգեհարազատությունը, որ կա գյուղացի մարդկանց և բնության միջև: Նրա լավագույն պատմվածքներից «Տափան Մարգարը», «Երնեկ էն օրերուն», «Չալուն», «Միջոն» պատկանում են արևմտահայ արձակի խոշոր նվաճումների թվին և միշտ էլ մեծ սիրով պիտի կարդաց-

վեն մեր տոհմիկ կյանքի գեղեցկություններին սիրահար հայ ընթերցասեր հասարակության կողմից:

Նրա վերջին գործը՝ «Աղոթարան»-ը, արտահայտությունն է նոր մտահոգությունների, որոնք նոր էջ են և՛ Համաստեղի ստեղծագործությունների մեջ, և՛ ընդհանրապես հայ արդի գրականության մեջ: Իր այս գործով գյուղագիր Համաստեղը հանդես է գալիս որպես արձակագիր բանաստեղծ՝ իր հոգին լցնող նորանոր մտահոգություններն ու հույզերը մեզ ներկայացնելու նպատակադրումով: «Աղոթարան»-ը 22 գլուխներից բաղկացած աղոթքների մի շարք է, որոնք կարդացվում են հետաքրքրությամբ, հաճույքով և երբեմն էլ հուզումով: Ահա մի քանի սքանչելի տողեր.

«Տեր, Քու շունշովն է, որ կրորբոքին իմ երազները, և անոնց բոցերուն մեջեն Քու ձայնը կլսեմ» (էջ 11):

«Ես մաքուր պիտի պահեմ այդ տաճարը: Պիտի վառեմ կանթեղներն ու ջահերը: Խընկամանին խոնկն անպակաս պիտի ընեմ, Տեր, որ չըլլա, չըլլա օր մը հեռանաս ու լքես զիս» (էջ 6):

«Առաջին անգամ խաղաղության մեջ լսեցին Քու ձայնը» (էջ 21):

«Վայ ինձ, որ նվազարան ունեցա ու չկրցի երգեր հորինել անոր լարերուն վրա: Վայ ինձ, Տեր, որ վիշտ ունեցա, սակայն արցունք չգտա: Վայ ինձ, որ հաճախ անցար իմ քովեն, ու ես չճանչցա Քեզ, Տեր» (էջ 22):

«Իմ գոյության մեջ է, Տեր, որ կամբողջանա Քու կերպարանը ու իմ հավատքին մեջ՝ Քու հավիտենականությունը...» (էջ 88):

Սակայն աչքի առաջ ունենալով ամբողջ գործը, պետք է հարց տալ, թե արդյոք հեղինակին հաջողվե՞լ է աղոթել այնպես, ինչպես պիտի աղոթեր իր հոգու զգացողությամբ համագույքը ընկալող, սրտով մտածող մարդը: Մեր կարծիքով Համաստեղի աղոթքները, բացի մի քանիսից, ընդունված իմաստով աղոթքներ չեն, այլ ուրիշ մտահո-

գոյությունների արտահայտություն, որոնք իրենց արժարժած մտքերով և զգացումներով զուրկ չեն անշուշտ շահեկանությունից և վկայում են հեղինակի հոգեկան աճի և ընդարձակման մասին: Դժվար է որոշակի և հստակ դարձնել այն անտեսանելի ուժը, մտատիպարը, այն գերկատարյալ էակը, որին ուղղված են հեղինակի աղոթքները: Ո՞րն է Համաստեղի ներշնչման աղբյուրը. արդյոք քրիստոնեական Աստված՞ը: Երբեմն կարծես այո՞. Համաստեղի իմացական և բարոյական մտահոգությունները համընկնում են քրիստոնեական վարդապետության և մարդասիրական բարոյականի հետ. երբեմն կարծես ո՛չ. ժխտվում է Աստուծո գոյությունն անգամ: Համաստեղը Աստուծո գոյությունը պայմանավորում է իր իսկ մաքմեական գոյությամբ, այլ խոսքով՝ Աստված նրա «մարմինն և զգայարաններուն» տենդի արտացոլումն է: Ժէ գլխում կարդում ենք. «Եթե քեզ կփառաբանենք, Տեր, կփառաբանենք մեր զգայարանները, որ այնքան իմաստուն են Քեզ զգալու, Քեզ տեսնելու, Քեզ լսելու և իրականության մը պես Քեզ շոշափելու մեր մարդկային ու մահկանացուի կերպարանքին մեջ»:

Անորոշ և հակասական է Աստուծո գոյության կերպարը և գոյությունն իսկ: Մեր կարծիքով այս է պատճառը, որ Համաստեղի աղոթքները դեպի երկինք չեն բարձրանում, չեն տալիս մեզ հոգեկան այն խորունկ խոռվքը և սարսուռը, որ հատուկ է ճշմարիտ աղոթքին: Իսկ զուտ գրական տեսակետից, նույն պատճառով «Աղոթարան»-ին պակասում է ներքին մթնոլորտը, ամեն ինչ միաձուլող, ամեն ինչ նույն ապրումին մեջ միավորող ուժը, որով պայմանավորված է բանաստեղծական ամեն ստեղծագործություն:

Աղոթքները, թե՛ իբրև մտածում և ապրում, թե՛ իբրև բանաստեղծական հորինվածք, արտահայտության կերպ, անհավասար են և իրար հետ ոչ միշտ ներդաշնակ:

«Աղոթարան»-ի մեջ ծիածանվում են գույներ և լույսեր Աստվածաշնչից, Նարեկից, պանթեիստ Արևելքից, Ռաբինդրանաթ Թագորից: Կան պատկերներ, որոնք հիշեցնում են Մեծաբնեցին, Վարուժանին և ուրիշներին:

Աղոթքների մեջ շոշափված են ընդհանրապես կենսական մեծ նշանակություն ու-

նեցող շատ հարցեր, արտահայտված են հոգու բարձրագույն վիճակներ, ճիշտ մեղքեր, սակայն այդ վիճակները չունեն ներշնչող ուժ, որովհետև բացակայում է այն տարերքը, որն այդ բոլորը պիտի կենդանացնեի, վերածեր միաձուլյ հույզի և ապրումի: Ամեն ինչ մտքով է միայն ընկալված, պարուրված բանականության թաղանթով: Հեղինակը ավելի նկարագրում է, վերլուծում և թարգմանում իր խոհերը, քան հրճվում, հուզվում, տառապում:

Ինչո՞ւ է պայմանավորված մեր ամենավավերական, միստիկ բանաստեղծի՞ աղոթասաց Նարեկացու աղոթքների հմայքն ու վարակիչ ներգործությունը. նրանով, որ Նարեկացին զգում է Ամենակատարյալի անհասանելի իրական գոյությունը և զգալով՝ անկատարությունը իր անձի ու ողբերգությունն իր կյանքի, ալեկոծվում է սարսափազդու տեսիլքներով և մի վերջին հույսով՝ խենթացած՝ ուղում է մոտենալ ու խոսել Աստուծո հետ երգելով, արտասվելով, այրվելով սուրբ ապրումների բոցերի մեջ: Համաստեղը շատ հանգիստ է, գրեթե տառապանք չունի. ընդհակառակը, նա Աստուծուն զգում է իր «մարմինն բջիջներուն և զգայարաններուն մեջ», նա իր «մարմինն և զգայարաններին դուրս» չի ուղում «փնտռել իր Աստվածը»: Չկա հեռավորություն, չկա բարձրություն իր և Աստուծո միջև:

Անուամենայնիվ, հակառակ մեր բոլոր նկատառումներին, կարելի՞ է արդյոք եզրակացնել, որ «Աղոթարան»-ը հեղինակի ստեղծագործությունների մեջ ձախողված գործ է: Իհարկե ո՛չ: Ինչպես հոգևածի սկզբում նշեցինք, «Աղոթարան»-ում կան զգայուն և գեղեցիկ էջեր, որոնք վկայում են հեղինակի հասուն, նուրբ ճաշակի, հոգեկան աճի և ընկալչական կարողությունների ընդարձակման մասին: Բարձրարվեստ ընթերցումների ազդեցության, ինչպես նաև, ինչո՞ւ չէ, իր անձնական փորձառության շնորհիվ, Համաստեղը հասել է մի այնպիսի հոգեկան զարգացման աստիճանի, որ նրան հաղորդակից է դարձնում բարձրագույն ճշմարտությունների և գեղեցկությունների:

Արվեստագետ Համաստեղի հատկությունները այս գործում նույնպես զգացնել են տալիս իրենց: Վերադական, անշոշափելի,

նուրբ ու խոստատուկ վիճակներն ու մտքերը Համաստեղը գիտե թանձրացնել ու մատչելի ընծայել՝ բնությունից, կյանքից վերցրած գեղեցիկ, ցայտուն պատկերներով և դիպուկ համեմատություններով: Աղոթքները գրված են ընտիր արևմտահայ շափական արձակով, որի մեջ զգացվում է բանաստեղծական նուրբ ճաշակ: Լեզուն մշակված է, ողորկ, անսեթևեթ և իր պարզության մեջ գեղեցիկ: Պատկերավորությունը նրա լեզվի առաջին հատկանիշն է: Ամեն էջի մեջ հանդիպում ենք բաղմամբիվ գեղեցիկ, բնորոշ մակդիրների, փոխաբերությունների և այլ պատկերավոր արտահայտությունների, ինչպես, օրինակ՝ «կենաբար արցունք», «մաքմենդեն ժպիտ», «գունավոր հրազներ» և այլն, որոնք միշտ հրապուրիչ են իրենց թարմությամբ, ինքնատիպ և մեզ ընտանի զգայնությամբ ու գրեթե միշտ համապատասխան արտահայտած գաղափարին ու զգացման: Կան նաև վրիպումներ, անարտահայ-

տիչ ձևեր ու բառակապակցություններ. այսպես՝ «ծաղիկներու և մեղուներու իմացական խոռվքը», «մարմարի իմացականություն», «ծաղիկները կժպտեին իմացական ժպիտով» և այլն:

Ուշագրավ է այս գործի մեջ նույնպես Համաստեղի ոճը, որը զուսպ է, պայծառ, կարճաբան և հիշեցնում է աստվածաշնչական ոճի պարզությունը:

Մենք սիրով ենք ողջունում սփյուռքահայ լավագույն գրագետներից Համաստեղի «Աղոթարան»-ի հրատարակությունը և նրա վավերական տաղանդից սպասում ենք հետագա նոր ստեղծագործություններ՝ նոր ներշնչումներով և նոր տեսիլքներով, արգասավորված մեր վերածնված Մայր Երկրի ու մեր հարազատ ժողովրդի կենդանության աղբյուրներից:

«ԷԶՄԻԱՄԻՆ» ԱՄՍԱԳՐԻ
ԽՄԲԱԳՐՈՒԹՅՈՒՆ

